

בניני תרגום יזכרנו

חידושים ופנינים בפרשנות המקרא מתרגום יונתן בן עוזיאל

גיליון מספר: 150

פרשת כי תבוא

לדברי ת"י 'הכהן אשר יהיה בימים ההם' הוא הכהן אשר נתמנה לכהן גדול בימים ההם. כלומר שהפסוק בא להורות שהבאת הביכורים היא דווקא לכהן גדול ולא לכהן הדיוט.

חידוש זה לא הוזכר ברוב המפרשים, אלא לדעתם כל כהן יכול לקבל את הביכורים.

אולם כעיקר דברי ת"י (שהפסוק מדבר על כה"ג) מצינו בכמה מקומות:

בדברי האב"ע (כאן) נראה שאף הוא מפרש שהכהן אשר יהיה בימים ההם, הוא הכהן גדול, אלא שלדעתו הכתוב בא להורות שחייב הביכורים נוהג כל זמן שיש בבית המקדש כהן גדול. אך אין לדבריו דין להגיש את הביכורים דווקא לפני הכהן הגדול.

כדברי האב"ע משמע גם בתוס' (כתובות קה:) שהביא את דברי התנא דבי אליהו (זוטא פ"ב) שתמה על הפסוק בנביא (מלכים ב-ד, מב): 'וְאִישׁ בָּא מִפְּעַל שְׁלֹשָׁה וַיָּבֵא לְאִישׁ הָאֱלֹהִים לֶחֶם בְּפוּרִים עֲשָׂרִים לֶחֶם שְׁעָרִים וְכַרְמֶל בְּצִקְלָנוּ וַיֹּאמֶר תָּנוּ לָעַם וַיֹּאכְלוּ', וכי אלישע אוכל ביכורים היה, והלא אין שם מקדש ולא מזבח ולא כהן גדול. עכ"ד². והיינו שהוקשה לתנא"א הכיצד הביא האיש ביכורים לאלישע בזמן שלא היה מקדש מזבח וכה"ג, הרי שההימצאות של כה"ג היא תנאי הנצרך להבאת הביכורים.

טעם הדבר שיש צורך להביא הביכורים לכהן גדול

בטעם הדבר שיש להביא את הביכורים דווקא לכהן גדול מצינו כמה ביאורים:

המהר"ץ חיות (אמרי בינה סימן ד) ביאר שהיות והנוסח שאומר

הכהן אשר יהיה בימים ההם • האם הביכורים היו ניתנים דווקא לידי של הכהן גדול?

(דברים כו, ג) וּבָאתָ אֶל הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יְהִי בַיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי בָאתִי אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לְתֶת לָנוּ:

מה משמיענו הכתוב במילים: 'אשר יהיה בימים ההם?' וכי יעלה על הדעת ליתן לכהן שאינו בימיר? (לשון רבי יוסי הגלילי בספרי).

רש"י מפרש עפ"י הספרי שצריך לתת לכהן שבימיר כמו שהוא, וביאר הרא"ם (הובא בשפתי חכמים) שהיה הו"א שלא נצטוונו בביכורים אלא בכדי לכבד לכהן ולהדרו או לקבל ברכתו, ומאחר שאינו חסיד והגון כראשונים אשר היו לפנינו, לא נביא לפנינו ביכורים. לכך נאמר 'כמו שהוא' להורות שאין מצות ביכורים לכבוד הכהן, אלא בשביל להודות לפני ה'.

ת"י מפרש את הפסוק באופן אחר:

וּתְעַטְרוּן בְּסִלְיָא וְצִינְיָא וְפִיפּוּרִיָּא וְתִיעֲלוּן לְזֵת בְּהֵנָּא דִּי יְהוּי מִמְּנֵי לְכַחַן רַב בְּיוֹמֵיָא הָאֵינּוּן, וְתִימְרוּן לִיהּ אֹדִינָן יוֹמָא דִּין קָדָם יְיָ אֱלֹהֵי אָרְדָם עֲלִינָן לְאַרְעָא דְקַיִים יְיָ לְאַבְרָהָם לְמִתָּן לָנָא:

[וּתְעַטְרוּ בְּסִלְיָא וְצִינְיָא וְאֶדְרַת וְתַבְּאוּ אֶל הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יְהִי מְמוּנָה לְכַחַן גְּדוֹל בַּיָּמִים הָהֵם וְתֹאמְרוּ לוֹ הוֹדִינוּ הַיּוֹם הַזֶּה לְפָנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ]

1. ראה במפרשים שפירשו בזה עוד פירושים, עיין ברמב"ן ובחזקוני.
2. עיי"ש שישב שהיה זה דורון לתלמיד חכם, שהמביאו כמקריב ביכורים.

שהיה לזמן מה 'עני אובד', ללא ממון וללא בית מושב, בעת שהיה אצל לבן בארם נהרים⁶.

ת"י מפרש באופן אחר:

וְתִיבּוֹן וְתִמְדוֹן קָדָם יְיָ אֱלֹהֵינוּ, לְאָרֶם נְהָרַי נְחַתָּה
אֲבוֹנָן יַעֲקֹב מִן שִׂדְוִיָּא וּבְעָא [לבן] לְאוֹבְדוֹתֶיהָ וְשׁוֹבֶיהָ
מִימְדָא דִּי מִן יְדוּי. וּמִפְתֵּר בְּדִין נְחַת לְמִצְרַיִם וְאִתְזַתַּב
תַּמָּן לְעַם קָלִיל וְהָזָה תַּמָּן לְאוֹמְרָא רַבָּא וְתַקִּיפָא וּמְסֻגִּיא:
[ותענו ותאמרו לפני ה' אלקיכם, לארם נהרים ירד אבינו
יעקב מבתחלה ובקש [לבן] לאבדו והצילו מאמר ה' מידו,
ואחרי כן ירד למצרים והתישב שם בעם מועט והיה שם
לאומה גדולה חזקה ומתרבה]

לדברי ת"י לשון המקרא 'ארמי' אינו מתייחס לא ללבן ולא ליעקב, אלא לעיר ארם נהרים - מקום מגוריו של לבן אשר לשם ירד יעקב מתחילה. ו'אבד אבי' הולך על לבן שביקש להאבדו. 'וירד מצרימה' זה יעקב שלאחר מכן ירד למצרים במתי מעט ונהיה שם לגוי גדול עצום ורב.

והנה בת"י בכמה מקומות מבואר שלבן הוא בלעם, ובפרשת פנחס כשמתאר ת"י את רגעיו האחרונים של לבן - בלעם, בעת שרדף אחריו פנחס במלחמת מדין ופרח בלעם באויר באמצעות כשפיו, ואף פנחס פרח אחריו באמצעות השם המפורש, והורידו לארץ, התחנן בלעם על נפשו שלא יהרגו ואף הבטיח שלא יקלל יותר את ישראל.

ומתשובת פנחס לבלעם למדנו שישנה משמעות נוספת ל'וירד מצרימה', וכך מתאר ת"י את תשובת פנחס:

ענה ואמר לו, הלא אתה הוא לבן הארמי שרצית להכרית את יעקב אבינו, וירדת למצרים כדי לאבד זרעו, ואחר שיצאו ממצרים גרית בהם עמלק הרשע, ועתה גרה התגרית לקלל אותם, וכיון שראית שלא הועילו מעשיך ולא קבל מאמר ה' ממך יעצת עצה רעה את בלק, להעמיד את בנותיו בפרשת דרכים להזנות אותם, ונפלו בגלל זה מהם עשרים וארבעה אלף, בגלל זה אין יכולת שוב לקיים את נפשך, ומיד שלף חרבו מגרתיקה והרגו.

מבואר בדבריו שלאחר שניסה לבן להכרית את יעקב אבינו ולא הצליח. ירד בעצמו למצרים כדי להאביד את זרעו.

בעל הפירות הוא: 'הגדתי היום לה' אלוקיך' - בלשון יחיד, אין ראוי לומר לשון זו אלא על הכהן הגדול.

וכך משמע בספורנו כאן: שהנוסח של 'ה' אלוקיך' אין ראוי לאומרה אלא לאנשי השם כמו למלכים ולנביאים³.

וטעם הדבר ביאר המהרי"ד מבעלזא צוק"ל שהנה בזה"ק (יתרו עט): כבר עמד על נוסח זה שאומרים בהבאת הביכורים - 'הגדתי היום לה' אלוקיך' ולא לה' אלוקיני. ובזהוהר שם מבואר שהשפע שיורד לעולם הוא ממידת החסד ועובר דרך הכהן גדול שהוא מצד החסד, ולכן ראוי לומר לו 'לה' אלוקיך' כי על ידו יורדת ההשפעה לעולם.

וכבר מצינו ברבנו בחיי (כאן) שעמד על נוסח זה, וכתב שאכן היה ראוי שיאמר ה' אלוקיני ולא יוציא את עצמו מן הכלל. אך אם כך היה אומר, לא היינו יודעים בבירור מי הוא אלוקיו, אך כעת שעומד לפני הכהן גדול אשר התייחד לעבודת ה' אלוקי ישראל ואומר לו: 'הגדתי היום לה' אלוקיך מוכח בבירור שכוונתו לה' אלוקיני - אלוקי ישראל.

אַרְמֵי אֲבִד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיִמָּה • מִי הוא 'הארמי', לבן או יעקב?

(דברים כו, ה) וְעֲנִיתָ וְאָמַרְתָּ לְפָנָי יְיָ אֱלֹהֶיךָ אַרְמֵי
אֲבִד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיִמָּה וַיֵּגֶר שָׁם בְּמַתִּי מְעַט וַיְהִי
שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וְרַב:

למי כוונת הכתוב 'ארמי', ללבן? ליעקב? או לעיר ארם?
ומי ירד מצרימה 'ארמי' או 'אבי'?

רש"י מפרש שהארמי זה לבן⁴ אשר ביקש לעקור את הכל כשרדף אחרי יעקב. ואת ה'וירד מצרימה' פירש שהולך על יעקב - שאחרי זאת ירד יעקב מצרימה, ולפירושו ה'וירד מצרימה' הוא ענין בפני עצמו שבא לומר שעוד אחרים באו לכלותינו מלבד לבן והם המצרים, אך אינו מדבר על לבן שהוזכר בתחילה.

אמנם האב"ע⁵ הספורנו והחזקוני פירשו שארמי זה יעקב,

3. ואמנם הספורנו מפרש את 'אשר יהיה בימים ההם' כדברי רש"י, אך מדבריו למדנו ענין זה, וז"ל: 'אף על פי שלא יהיה גדול בחכמה לא תחדל מלדבר עמו בכבוד, באמרך 'ה' אלוהיך', אף על פי שזה לא יאמר זולתי לאנשי השם כמו למלכים ולנביאים, מכל מקום בהיותך מביא אליו את הביכורים כמביא דורון לאל יתעלה שהוא בעל הקרקע, ראוי שתדבר עמו בזה דרך כבוד'.

4. וכן בתרגום אונקלוס.

5. האב"ע הקשה על פירוש רש"י שאם הארמי זה לבן היה ראוי להיכתב 'ארמי מאביד' או 'מאבד'.

6. פירוש נוסף איתא ברשב"ם (כאן) שארמי זה אברהם עיי"ש.

אמיר וענף - שהוא לשון גבהות, והביא מהתרגום ירושלמי ש'האמרת' הוא מלשון המלכה, שכן בלשון ערבי קורין למלך 'אמיר'. ולדבריו משמעות הפסוק היא: את ה' הגבהת והמלכת היום להיות לך לאלוקים, וה' הגביהך והמליכך להיות לו לעם סגולה⁷.

ת"י מפרש באופן אחר:

יֵת יְיָ חֲטַבְתָּן חֲטִיבָא חֲדָא בְּעֵלְמָא יוֹמְנָא, דְּהִבִּין פְּתִיב
שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵנָא יְיָ חֵד, מְטוּל לְמַהוּי לָךְ לְאַלְהָא
וְלְמַהוּ בְּאַרְחֵן דְּתַקְנֵן קְדָמוּי וְלְמַנְטוּר קְיִימוּי וּפְקוּדוּי
וְדִינּוּי וְלְמַקְבְּלָא לְמִימְרֵיהּ: (יח) וּמִימְרָא דִּי חֲטִיב יִתְכּוּן
חֲטִיבָא חֲדָא בְּעֵלְמָא יוֹמְנָא דְּהִבִּין פְּתִיב מֵאן פְּוֹת עֲמָד
יִשְׂרָאֵל עִם יְחִידָאֵי בְּאַרְעָא, מְטוּל לְמַהוּי לִיהּ לְעַם חֲבִיב
חֲיִבְמָא דְּמִלִּיל לְכוּן וְלְמַנְטוּר פְּל פְּקוּדוּי:

[את ה' חטבתם חטיבה אחת בעולם היום, שכך כתוב 'שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד' בשביל להיות לך לאלוקים. (יח) ומאמר ה' חטב אתכם חטיבה אחת בעולם היום כי כך כתיב מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, בשביל להיות לו לעם חביב, כאשר דבר לכם ולשמור כל מצוותיו]

כפירוש ת"י את הפסוק על פי מימרא זו של 'חטיבה אחת', מובא בגמרא (חגיגה ג.) וברש"י שם פירש 'האמרת' - שבחת, כלומר בני ישראל שבחו את ה' בשבח אחד - שבח מיוחד: ואמרו 'ה' אחד ואין כמוך'. ואף ה' שיבח את בני ישראל בשבח מיוחד: 'מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ', כלומר שעם ישראל הם העם החביב שלו.

בְּאֵר הַיֵּטֵב • שֶׁפֶת הַכְּתִיבָה, אֹפֶן הַכְּתִיבָה,
או צורת הכתיבה?

(דברים כז, ח) וְקִתְבֶּתָּ עַל הָאֲבָנִים אֶת כָּל דְּבָרֵי
הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּאֵר הַיֵּטֵב:

מה הפירוש 'באר היטב'?

רש"י הביא את דברי המשנה (סוטה לב.) שבני ישראל כתבו את התורה על האבנים בשבעים לשון. והמשנה לומדת זאת מהנאמר בפסוקנו: 'באר היטב'. והאב"ע לעיל (פסוק

וכדאיתא בחז"ל (סוטה יא. ושמ"ר פרשה א) שבלעם היה יועץ של פרעה ויעץ לו להשתעבד בבני ישראל בגזירות השעבוד:

אָמַר רַבִּי חֵיִיא אָמַר רַבִּי סִימּוֹן, שְׁלִשָּׁה הָיוּ בְּאוֹתָהּ
עֲצָה, בְּלָעַם, וְאַיִב, וְיִתְרוֹ. בְּלָעַם שְׂיַעֲזֵ, נְהַרְגֵ. אֵיב
שְׁשִׁתָּק, גְּדוֹן בְּיַסּוּרֵין. יִתְרוֹ שְׂבָרַח, זָכוּ בְּגִי וְיִשְׁבוּ
בְּלִשְׁפַת הַגְּזִית...

ולפ"ז יש מקום לפרש את 'ארמי אובד אבי' עפ"י תיאורו של פנחס ולפ"ז ה'וירד מצרימה' אמור על לבן עצמו שירד למצרים להאביד את ישראל. ואח"כ נאמר 'ויהי שם לגוי גדול' וגו' זה יעקב שהתרבה וגדל במצרים היפך מעצת לבן בלעם. וכן כתב השל"ה (תורה שבכתב על פסוקנו) שהביא דברי תרגום יונתן אלו וכתב שת"י רמז לירידת בלעם מצרימה להאביד את ישראל, והיינו שפירש את דברי ת"י ש'וירד שם' קאי על בלעם. (וצ"ע קצת המשך הפסוק החוזר ליעקב 'ויהי שם לגוי גדול' וגו').

אודות זהותו של לבן - הוא בלעם וביאור שמותיו הנוספים, ראה בגיליונות פרשת בלק ופרשת פנחס. ובהרחבה בהגדה של פסח 'פניני תרגום יונתן', על 'ביקש לבן לעקור את הכל'. עמ' נב.

אֶת יְיָ הָאֱמַרְתָּ הַיּוֹם... וַיְיָ הָאֱמַרְךָ הַיּוֹם... • משמעות הלשון 'האמרת' - 'האמירך'

(דברים כז, יח - יט) אֶת יְיָ הָאֱמַרְתָּ הַיּוֹם לְהִיּוֹת
לָךְ לְאַלְקִים וְלִלְכַת בְּדַרְכָיו וְלִשְׁמֹר חֻקָיו וּמִצְוֹתָיו
וּמִשְׁפָּטָיו וְלִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ: (יח) וַיְיָ הָאֱמַרְךָ הַיּוֹם
לְהִיּוֹת לוֹ לְעַם סִגְלָה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָךְ וְלִשְׁמֹר כָּל
מִצְוֹתָיו:

מה פירוש הלשון 'האמרת'?

רש"י כתב: "שאין לו עד מוכיח במקרא, אך נראה שהוא לשון הפרשה והבדלה", כלומר שבני ישראל הבדילו והפרישו את ה' מאלוהי הנכר להיות להם לאלוקים. וה' הבדילם והפרישם מעמי הארץ להיות לו לעם סגולה.

ה'דעת זקנים' מפרש באופן אחר, ש'האמרת' הוא לשון

7. וראה גם ברמב"ן שהוא לשון רוממות וגדולה, שה' רומם את ישראל על ידי התורה.

בְּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֲךָ וּבְרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתְךָ • ההצלחה בפרקמטיא תלויה בהליכה לבית המדרש

(דברים כח, ו) בְּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֲךָ וּבְרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתְךָ:

על איזו ביאה מדבר הפסוק בהגיעך לאן? וביציאתך מהיכן? ומדוע הקדים הכתוב את הכניסה ליציאה הלא דרך העולם לצאת מביתו ולאחר מכן להיכנס למקום שהולך אליו?

רש"י מפרש (בשם חז"ל) שהפסוק מדבר על ביאת האדם לעולם ויציאתו ממנו, והברכה היא שתהא יציאתך מן העולם בלא חטא, כביאתך לעולם בלא חטא.

וביאר ה'שפתי חכמים' שחז"ל פירשו כך, בכדי ליישב את סדר הפסוק בו נאמרה הכניסה לפני היציאה שלא כמנהג העולם - לצאת קודם כניסתם, ולכך פירשו שבא הפסוק להורות, 'מה ביאתך לעולם בלא חטא, אף יציאתך מן העולם בלא חטא'⁸.

ת"י מפרש באופן אחר:

בְּרִיבִין אַתּוֹן בְּמִיעֲלֵכוֹן לְבִתִּי מְדַרְשִׁיכוֹן וּבְרִיבִין אַתּוֹן
בְּמַפְקֵיכוֹן לְפָרְקַמְטִיכוֹן:

[ברוכים אתם בבואכם לבתי מדרשותיכם, וברוכים אתם
בצאתכם למסחרכם]

לדברי ת"י הביאה האמורה היא ההליכה לבית המדרש, שתהא ברוך בהליכתך לבית המדרש, ואילו היציאה האמורה היא היציאה למסחר ופרקמטיא שיהיה לך ברכה בעסקיך. ויש לידע לפירוש זה, מה השייכות בין הכניסה ליציאה - בין הכניסה לבית המדרש ליציאה לפרקמטיא. ולכאורה ההקבלה ביניהם היא התלות של ב' הענינים זה בזה, שאם מתקיים ברוך אתה בהליכתך לבית המדרש, ממילא יש גם ברכה ביציאה למסחר. כי ההצלחה במסחר תלויה בלימוד התורה, כי אם עוסק בתורה אז גם הפרקמטיא היא בשביל התורה וממילא מתברכת היא.

ובדרך זו מתרגם ת"י את קללת 'ארור אתה בבואך וארור אתה בצאתך' (לקמן כח, ו):

א כתב בשם 'גאון' שכתבו על האבנים את מנין המצוות כמו שכתובות בספר הלכות גדולות, וכעין 'אזהרות'. ואת הלשון 'באר היטב' ביאר האב"ע שקאי על הכתיבה, שהיא צריכה להיות מפורשת היטב וכן משמע גם באונקלוס. (לכאן משמע שאין כוונתם לשפת הכתיבה אלא לאופן הכתיבה). וראה ברמב"ן שהביא שיטות אלו ושיטה נוספת מספר 'תאגי':

אמר ר"א בשם הגאון שכתבו עליהם מנין המצוות כמו הכתובות בהלכות גדולות כעין אזהרות, וטעם "באר היטב" (פסוק ח) הכתיבה. ורבותינו אמרו (סוטה לב) בשבעים לשון. ומצינו בספר תאגי שהיתה כל התורה כתובה בהן מבראשית עד לעיני כל ישראל בתאגיה וזיוניה ומשם נעתקו התאגין בכל התורה ויתכן שהיו האבנים גדולות מאד או שהיה מועשה הנסים.

אולם בת"י מבואר שלא תירגמו את התורה לשבעים לשון ומפרש אף את 'באר היטב' על אופן הכתיבה שצריכה להיות חקוקה על גבי האבנים:

וְתִכְתְּבוּן עַל אֲבָנִיַּא יֵת כָּל פְּתִגְמֵי אֲוִרִייתָא הָדָא. פְּתַב חֲקִיק וּמְפֹרֶשׁ מִתְקָרִי בְּחַד לִישָׁן וּמִיתְרַגְם בְּשִׁבְעִין לִישָׁנִין:

[ותכתבון על האבנים את כל דברי התורה הזאת. כתב חקוק ומפורש. נקרא בלשון אחת ומתורגם בשבעים לשונות]

מבואר בת"י שמפרש את 'באר היטב' שאמור על צורת הכתיבה שהכתיבה צריכה להיות בכתב חקוק ומפורש והיינו חקוק באבנים (ולאפוקי מהמפרשים שנכתב על קלף שהודבק לאבנים). אולם השפה היא לשון הקודש הניתנת להיתרגם לשבעים לשונות, ולדעתו לא כתבו את התורה בשבעים לשונות.

יל"ע בכוונת אונקלוס והאב"ע שהכתיבה צריכה להיות מפורשת אם כוונתם כדברי ת"י שהכתיבה צריכה להיות באופן של חקיקה על האבנים. או שהכוונה לנוסח הכתיבה (בפרט לאב"ע שלא נכתב הנוסח של התורה אלא נכתבו המצוות בצורה של ספר הלכות גדולות) שצריכה להיות מפורשת וברורה.

ליטין אתון במעלכון לבתי קיאטרונכון וקורקיסתכון
למבטלא פתגמי אודייתא וליטין אתון במיפקכון
לפרגמטייכון:

[ארורים אתם בבואכם לבתי תיאטראותיכם וקידקוסותיכם
לבטל דברי התורה, וארורים אתם בצאתכם למסחרכם]

ת"י מתרגם לדרכו את קללה זו כדבר והיפוכו מהברכה, 'ארורים אתם בבואכם לבתי תיאטראות וקרקסיות המבטלים תורה'⁹, וכשיש ביטול תורה ממילא אף 'ארורים אתם בצאתכם לפרקמטיא', כי ברכת המסחר תלויה בלימוד התורה וכשהולכים לבתי מדרשות יש ברכה במסחר, וכשמטבטלים מן התורה בבתי תיאטראות וקרקסיות, ממילא אין ברכה בפרקמטיא¹⁰.

כדברי ת"י מבואר אף במדרש תנחומא:

ברוך אתה בבואך, על תנאי, בבאך לבתי כנסיות
ולבתי מדרשות. וברוך אתה בצאתך, מבתי כנסיות
ומבתי מדרשות.

ובאו עליך כל הקללות האלה
והשיגוף • תשובת הקב"ה לצווחת אבות
העולם בשעת אמירת הקללות איך יוכלו
ישראל לשאת את הקללות?

(דברים כח, טו) **והיה אם לא תשמע בקולי ואלקיך**
לשמור לעשות את כל מצותיו וחקתיו אשר אנכי
מצוה היום ובאו עליך כל הקללות האלה והשיגוף:

מה אירע בעולם בשעה שמשה החל לומר את הקללות?
והאם זכות האבות תמה, או שעומדת לעד?

ת"י מביא כאן תיאור המתאר את שאירע בעולם בשעה
שפתח משה לומר את הקללות:

בד פתח משה נביא למימד פתגמי אוכחותא האלון,

אתרגישת ארעא ושמיא זעו, שמשא וסיהרא קדרון
וכוכביא כנשו זיווהון. אבהת עלמא צווחין מבית
קבורתהון וכל ברייתא שתקין, ואלנייא לא טלטל זאויהון.
עניין אבהת עלמא ואמרין: חבול על בנינו בד יחובין
וימטון עליהון לזוטיא אלון, היך יכלין לסוברותהון,
ודלמא יעבד בהון שציו, ולא תהי זכותין מגנא עליהון
ולא יהוי גברא דיקום ויצלי אמטולתהון. ברת קלא נפלת
מן שמי מדומא וכן אמדת, לא תדחלון אבהת עלמא
דאפילו פסקא זכותהון דכל דדיא, זכותכון לא יפסוק,
וקנימא דקיימית עמכון לא מבטלא ותהי מגנא עליהון.
עני משה נביא ואמר אף על גב דאנא מוכח יתכון, על
תנאה מתווכחין למימד, דאין לא תקבלון למימדא דיי
אלהכון דלא למטוד למעבד ית כל פקודי וקומי דאנא
מפקיד לכון וימא דין וייתון עילויכון פלהון לזוטיא האלון
וידפקוןכון:

[כאשר פתח משה הנביא לאמר דברי התוכחה האלה,
הגשה ארץ ושמים נזדעזעו, שמש וירח חשכו, והכוכבים
כנסו זיום, אבות העולם צעקו ממקום קבורתם, וכל
הבריות שתקו, והאילנות לא נעו ענפיהם. ענו אבות
העולם ואמרו: חבל על בנינו כאשר יחטאו ויגיע עליהם
הקללות האלה, איך יוכלו לסבלם? ושוא יעשה בהם
כליה ולא יהיה זכויות מגינות עליהם ולא יהיה איש שיקום
ויתפלל בשבילם. בת קול נפלה משמי מדום וכן אמדה, אל
תראו אבות העולם שאפילו תפסק זכותם של כל הדורות
זכותכם לא תיפסק, ושבועה שנשבעתי עמכם לא תבטל
ותהי מגינה אליהם. ענה משה הנביא ואמר אף על פי שאני
מוכיח אתכם, על תנאי אוכיחכם לומר שאם לא תקבלו
למאמר ה' אלקיכם שלא לשמוד לעשות את כל דבריו
ומצוותיו שאני מצווה אתכם היום הזה, ויבאו עליכם כל
הקללות האלו וידבקו בכם.]

בת"י מבואר שהאבות חרדו מקללת עמ"י וה' השיב לאבות,
שאף אם פסקה זכותם של כל הדורות, מ"מ זכותם של
האבות לא תפסק. והברית שה' קיים עמהם לא מתבטלת
ותהיה מגנה על בני ישראל.

זוה לכאורה דלא כדעת שמואל המובאת בגמ' (שבת נה.),
שהטעם שציוה הקדוש ברוך הוא לפני החורבן לגבריא

9. ראה ברש"י בשבת (קג.) שמקומות אלו הם מקומות איסוף שנאספים לשחוק וללצון. ובערוך (ערך תאטר) פירש שתיאטרון הוא מקום שיושבים בגובה ורואים השחוק שעושים למטה. ובתי קרקסיות הוא בתי משתאות של יין. ובמוסף הערוך (שם) פירש שבתי קרקסיות הוא בנין עגול וגם הוא מיוחד למיני צחוק, ובזמן קדמון היו שלשה בנינים מפוארים בעיר רומי אשר נקראו כן.

10. בנו"כ יונתן כתב שמת"י מבואר שסתם ביאה בתורה היא לבית המדרש, שזה המקום שאליו צריכים לילך. ומזה שהוצרכו לברכה במקום זה, מוכח שאף בבית המדרש צריכים לברכה וסייעתא דשמיא. וממה שפירש שבצאתך לפרקמטיא מוכח שהבין שסתם יציאה בתורה היא לפרקמטיא - לפרנסתו כי אחרת לא צריך לצאת, וכיון שגם היציאה לפרקמטיא היא לצורך התורה, לכן התורה מברכת אותו.

ת"י מפרש 'ואין לאל ידך' שאין בידכם מעשים טובים, שיחזקו את ידיכם בתפילה לפני ה'. והיינו שחסרות הזכויות הנדרשות לקבלת התפילה להצלת הבנים הנתונים לעם אחר, אשר לו היו זכויות אלו הרי שהיתה התפילה מתקבלת.

יִכָּכָה ה' בְּשָׁחִין רָע עַל הַבְּרָכִים וְעַל הַשְּׂקִים • מדוע דווקא על הברכים ועל השוקים?

(דברים כח, לה) יִכָּכָה יי בְּשָׁחִין רָע עַל הַבְּרָכִים
וְעַל הַשְּׂקִים אֲשֶׁר לֹא תוּכַל לְהִרְפֹּא מִכָּף רִגְלְךָ וְעַד
קַדְקֵדָה:

מדוע קללה זו של מכת שחין היא דווקא במקום הברכים והשוקים? ועוד מתחילת הפסוק משמע שאת השחין יקבלו רק על הברכים ועל השוקים, ואילו מעט אחרי כן נאמר 'אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקך'.

האבן עזרא יישב את הקושיא הראשונה: 'על הברכים ועל השוקים - כי בהיות השחין שם קשה לסור'.
אך ת"י מפרש אחרת:

יִמְחִינְבוּן מִימְרָא דִּי בְּשִׁיחְנָא בִּישָׂא עַל רְכּוּבֵינָא, מְטוּל
דְּחַמִּיטְתוֹן לְפִתְגָם עֲבִידְתָּא. וְעַל שְׂקֵינָא דְּרִהֲטוּ לֵהּ. וְאִין
לֹא תִתּוּבוּן לְאוֹרֵייתָא לֹא תִכְלוּן לְאִיתְסָאָה, אֱלֵהּ תִּילְקוּן
בִּיה מִפְרֶסֶת רִיגְלִיכוֹן וְעַד מוֹקְדָא דְּרִישִׁיכוֹן:

[יככם מאמר ה' בשחין דע כל הברכים בגלל שהשתחוויתם לדבר עבירה. ועל השוקים שרצו לה. ואם לא תשובו לתורה לא תוכלו להתרפאות אלא תילקו בה מפרסת גלילכם ועד ראשיכם].

לדברי ת"י מכת השחין כאן באה מידה כנגד מידה על עבודת עבודה זרה, ולפיכך בשלב ראשון הברכים שכרעו לע"ז ילקו בשחין והשוקים שרצו לעבודה זרה - ילקו אף הם. ובשלב שני נאמר המשך הפסוק: 'והיה אם לא תשמעו לי' - שאם לא תשובו לתורה לא תוכלו להירפא מהשחין אלא השחין ימשיך מכף רגלכם ועד ראשיכם.

המלאך לרשום על מצח הצדיקים והרשעים את האות תי"ו דווקא¹¹, הוא מפני שהתי"ו מסמלת את זה שתמה זכות האבות.

אמנם התוספות (שם) הקשו כיצד אם כן אנו מזכירים בתפילה זכות אבות? ותירץ רבנו תם שאף שתמה זכות אבות אבל עדיין 'ברית אבות' נותרה גם לאחר החורבן, כדכתיב: "וזכרתי את בריתי יעקב" וגו'. ור"י אומר שתמה זכות אבות לרשעים אבל לצדיקים לא תמה, ועל כך אנו מבקשים בתפילה שתעמוד לנו זכות אבות כמו לצדיקים, ודייק כך ממדרש רבה.¹² והשפת אמת דייק מלשון רש"י שכתב תירוץ נוסף, דאף שתמה זכות אבות אבל על ידי תפילה ורחמים נזכרת זכות האבות, ולכן אנו מבקשים ומתפללים על כך. כאמור בת"י מבואר, שזכות האבות כלל לא תמה.

הקללות כולם על תנאי של 'אם לא תשמעו'

בת"י מבואר נקודה נוספת שמשה אמר לישראל אע"פ שאני מוכיח אתכם לא תחשבו שהקללות באות בכל אופן אלא כל הקללות ניתנו על תנאי של 'אם לא תשמעו'. אך אם ישובו לתורה יסורו הקללות.

וְאִין לְאֵל יָדְךָ • חוסר אונים או העדר זכויות?

(דברים כח, לב) בְּנִיךָ וּבְנֵיכָהּ נִתְּנִים לְעַם אֲחֵר
וְעֵינֶיךָ רְאוּת וְכָלֹת אֲלֵיהֶם כָּל הַיּוֹם וְאִין לְאֵל יָדְךָ:
מה הפירוש 'ואין לאל ידך'?

אונקלוס פירש 'ולית חילא בידך', כלומר אין כח בידך לעשות מאום בכדי להצילם. אולם ת"י מפרש באופ"א:

בְּנִיכוֹן וּבְנֵיכוֹן מְסִידִין לְעַם חִילוּנִי וְעֵינִיכוֹן חֲמִיין וְחֲשׁוֹן
עֲלֵיהוֹן כָּל יוֹמָא, וְלִית בִּידִיכוֹן עֲבָדִין טְבָן דְּתִיתוּקְפוּ
יְדִיכוֹן בְּצִלּוֹ קָדָם יי אֲבוּכוֹן דְּבִשְׂמִיָּא דִּיפְרוּק יִתְכוּן:

[בניכם ובנותיכם מסורים לעם זר, ועיניכם רואות וחשוכות עליהן כל היום, ואין בידכם מעשים טובים שיתחזקו ידיכם בתפילה לפני ה' אביכם שבשמים שיפדה אתכם].

11. בגמ' שם מבואר שעל מצח הצדיקים הוא חקק תי"ו של דיו, שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה. ועל מצח הרשעים חקק תי"ו של דם כדי שישלטו בהם מלאכי חבלה.

12. ולפי זה לא נחלקו שמואל ורבי יוחנן שם שאמר שהטעם שבגריאל חקק את האות תי"ו כי תי"ו מסמלת 'תחון ברית אבות'.

**בְּבִקְרָתָא תֹאמַר מִי יִתֵּן עָרֵב וּבְעָרֵב
תֹאמַר מִי יִתֵּן בִּקְרָתָא • הַצְרוֹת יִגְרְמוּ
שִׁיחֲפָצוּ שֶׁתִּשׁוּב הָעֵת הַקּוֹדֶמֶת? או שִׁיִּצְפּוּ
לְעֵת הַבֹּאֵה?**

(דברים כח, סז) **בְּבִקְרָתָא תֹאמַר מִי יִתֵּן עָרֵב וּבְעָרֵב
תֹאמַר מִי יִתֵּן בִּקְרָתָא לְבִבְרָתָא אֲשֶׁר תִּפְחַד
וּמִמֶּנָּה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּדְרָא:**

מה פירוש 'מי יתן ערב'? על איזה ערב מדובר, הערב
שהיה, או שעתידי להיות?

רש"י מפרש על פי הגמרא שמכיון שהצרות מתחזקות תמיד
וכל שעה מרובה קללתה משלפניה, לפיכך יחפצו תמיד לשוב
לעת הקודמת, וממילא 'מי יתן ערב' פירושו - הערב שחלף.
'ומי יתן בוקר' - הבוקר שחלף.

ת"י מפרש באופן אחר:

**בְּצִפְרָא תִּהְיוּ אֲמִדִּין לְוָאֵי דִּיהִי דְמִשְׂא דְעִקּוֹן מֵאֲרֵכּוֹן
שְׁעֵי יוֹמָא בְּאַפִּיכוֹן. וּבְרִמְשָׂא תִּהְיוּ אֲמִדִּין לְוָאֵי דִּיהִי
צִפְרָא דְעִקּוֹן מֵאֲרֵכּוֹן שְׁעֵי לִילָא בְּאַפִּיכוֹן. מִתְּוֹהִית לְבִבְרָתָא
דְתִּהְיוּ תַּנּוּן וּמִן מַחְמֵי עֵינֵיכוֹן דְאַתּוֹן חֲמִיין פּוֹדְעֵנְתָא
וּדְחִלוֹן:**

[בבוקר תהיו אומדים: הלואי שיהיה ערב, שהצרות
מאדיכים שעות היום בפניכם. ובערב תהיו אומדים:
הלואי שיהיה בקר, שהצרות מאדיכים שעות הלילה
בפניכם. מפחד לבככם שתהיו פוחדים וממראה עיניכם
שאתם רואים הפורענות ותיראו]

ת"י מפרש בדיוק להיפך, שמחמת הצרות ידמו שהיום יותר
ארוך ויצפו שכבר יבוא הערב ויסתיים היום, וכן בלילה ידמה
בעיניהם כארוך ויצפו שכבר יבוא הבוקר.

רשב"ם (כאן) פירש אף הוא כתרגום יונתן, והוסיף שפירוש
זה הוא לפי הפשט - שמצפים לערב העתידי לבוא, שכן דרך
החולים.

**וְהִשִּׁיבְךָ ה' מְצָרִים בְּאֲנִיּוֹת • מה
תוספת הקללה בכך שישוּבו למצרים דווקא
באניות?**

(דברים כח, סח) **וְהִשִּׁיבְךָ יְיָ מְצָרִים בְּאֲנִיּוֹת בְּדֶרֶךְ
אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְךָ לֹא תוֹסִיף עוֹד לְדַאֲתָהּ וְהִתְמַכְרְתָם
שֵׁם לְאִיבֶיךָ לְעִבְדִּים וּלְשִׁפְחוֹת וְאִין קִנְיָה:**

מה ההדגשה בכך שישוּבו למצרים 'באניות', הלא
לכאורה הקללה היא עצם מה שישוּבו למצרים - 'באותה
דרך אשר אמרתי לך לא תוסיף עוד לראותה'?

רש"י כתב: באניות - בספינות, בשביה. וביאור הדבר מבואר
ב'דעת זקנים' ובחזקוני (כאן) וכן בשפתי חכמים בשם בעל
'אמרי נועם', שהחזרה מצרימה באניות היא מכה קשה, לפי
שבאניות שבים מכניסים אפילו את הטף והנשים, ואם היו
מוליכים אותם ברגל לא היו שבים רק האנשים הגדולים
היכולים לילך ברגל, והיה להם ירושה ופליטה בנשים והטף.

ת"י מבאר באופן אחר:

**וְיִגְלִינְכוֹן מִימְרָא דִּי לְמִצְרַיִם בְּאִילְפִיָּא בְּגוּ יִמָּא דְסוּף,
בְּאֲרֵחָא דְעִבְרָתוֹן וְאֲמִדִּית לְכוֹן לֹא תִּסְפּוֹן תּוֹב לְמַחְמֵי
יְתָה. וְתִזְדַּבְּנוּן תַּמָּן בְּשִׁירֵינְיָא לְבַעְלֵי דְבִבְיָכוֹן בְּדַמִּין
יְקִידִין הִיךְ מְרִי אֲוִמְנוֹן, וּמִן בְּתַר בְּדִין בְּדַמִּין זֹלִין
בְּעִבְדִּין וְאַמְהָן עַד דְתִזְלִלְוִין לְמִשְׁתַּעְבְּדָא מִגּוֹ וְלִית
דְּמַכְנִישׁוֹ:**

[ויגלכם מאמר ה' למצרים באניות בתוך ים סוף, בדרך
שעברתם ואמרתי לכם לא תוסיפו עוד לדאותה עוד.
והתמכרתם שם בתחילה לאויבכם בדמים יקרים כמו
בעלי אומנות, ואחרי כן בדמים מועטים כעבדים ושפחות
עד שתזולו להשתעבד חנם ואין מכניס.

בת"י מבואר שהשיבה למצרים באניות תהיה בתוך ים סוף,
וזוהי המכה הקשה ביותר שצריכים לשוב בדרך שבה יצאו
ממצרים, באותות ובמופתים גדולים ועצומים, שנבקע הים
ל"ב גזרים, והלכו בתוך הים ביבשה כבני מלכים. ועתה
שבים בדרך זו למצרים - כעבדים ההולכים בשבי, קללה
זו היא הטמונה בכך שהשיבה למצרים תהיה 'באניות'¹³ -
דהיינו במים של ים סוף והדגש הוא על מקום נסיעת האניות
ולא על האניות עצמן.

13. ולפ"ז מבואר כאן היפך ממש"כ בעל 'המרכבת המשנה' (הובא בשפתי חכמים החדש) שהטעם שחוזרים באניות הוא בכדי שלא ישובו 'בדרך אשר אמרתי לך - לא תוסיף עוד לראותה' שזו הדרך ביבשה, וכדי שתתקיים מימרא זו שישוּבו באניות. אך לדברי ת"י נמצא שרבו קללה שבשיבה באניות היא שחוזרים דווקא בדרך אשר יצאו ממצרים באותות ובמופתים.

**לֶחֶם לֹא אֲכַלְתֶּם... לְמַעַן תִּדְעוּ כִּי
אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם • הַשְּׂיִיכוֹת בֵּין אֲכִילַת
הַמֶּן לִידִיעַת ה'**

(דברים כט, ה) **לֶחֶם לֹא אֲכַלְתֶּם וַיִּין וְשִׁכַר לֹא
שִׁתִּיתֶם לְמַעַן תִּדְעוּ כִּי אֲנִי יי אֱלֹהֵיכֶם:**

**בפסוק משמע שגוף ההימנעות מלחם יין ושכר גרמה
לידיעת ה', מדוע?**

לכאורה הטעם הוא שעל ידי ההתבוננות במה שהם בעצם
קיומם אף בלי לחם ויין ושכר, אלא באכלם מהמן שהוא לחם
אבירים, בזה גופא ידעו את ה' שהוא המחיה אותם.

ת"י מפרש באופן אחר:

לְחֶמָּא דְעִיבֻדָּא לֹא אֲכַלְתִּין וְחֶמְרָא וְמִירְתָּא לֹא שִׁתִּיתִין
וְהוֹת אֹדְרִיתָא תְּדִירָא מְסִתְרָא בְּמִדְרָשִׁיכוֹן מְטוּל
דְּתַתְּעִסְקוֹן בְּהַ וְתַנְדְּעוֹן אֲרוּם אֲנָא הוּא יי אֱלֹהֵכוֹן:

[לחם תבואה לא אכלתם ויין ועסיס לא שתיתם והיתה
התורה תמיד מוסתרת במדרשים בשביל שתתעסקו בה
ותדעו כי אני ה' אלוקיכם.]

בת"י מבואר שידיעת ה' לא באה מעצם מה שהתקיימו ללא
לחם ויין ושכר, ואף לא מגוף ההימנעות מהלחם והיין והשכר,
אלא מכיון שדור המדבר 'אוכלי המן' לא הוצרכו לטרוח
לפרנסתם יכלו להגות בתורה הקדושה שהיתה מוסתרת
תמיד בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ובאמצעות התורה יכלו
לדעת את ה' מקרוב, וכמאמר חז"ל (מכילתא פרשת בשלח) 'לא
ניתנה תורה אלא לאוכלי המן'.

**וְלֹא נָתַן ה' לָכֶם לֵב לְדַעַת וְעֵינַיִם
לְרֹאוֹת וְאָזְנִים לְשִׁמְעַ • אִם כֵּן מָה
הַתְּבִיעָה עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, הֲלֹא לֹא נָתַן לָהֶם לֵב
לְדַעַת וְעֵינַיִם לְרֹאוֹת וְכוּ'?**

(דברים כט, ג) **וְלֹא נָתַן יי לָכֶם לֵב לְדַעַת וְעֵינַיִם
לְרֹאוֹת וְאָזְנִים לְשִׁמְעַ עַד הַיּוֹם הַזֶּה:**

**לכאורה משמעות הפסוק שלא ניתן לבני ישראל לב
לדעת ועינים לראות וכו', ויש לידע אם כן מה התביעה
עליהם?**

הספורנו מפרש: "אף על פי שהוא יתעלה השתדל בתורותיו
ומופתיו לתת לכם לב לדעת... לא הושג זה המכוון מרוב
מריכם". כלומר ה' נתן לבני ישראל לב לדעת ועינים לראות
וכו' אך מרוב שמרו בו לא הושגה המטרה.

ת"י מפרש באופן אחר:

וְלֹא יְהִי מִימְרָא דְיי לְכוֹן לְפָא לְמַנְשֵׁי אֱלֹהִין לְמַנְדְּעַ.
וְעֵינֵינוּ לְמַדְמָזָא אֱלֹהִין לְמַחְמִי. וְאֹדְרִינֵינוּ לְטַמְטָמָא
אֱלֹהִין לְצִיִּיתָא. וְאַתִּין נְשִׁיתִין אֹדְרִיתָא דְלְבָכוֹן וְדַמְזָתִין
בְּעֵינֵיכוֹן וְטַמְטָמָתִין אֹדְרִיכוֹן בְּזַמְן יוֹמָא הַדִּין:

[ולא נתן מאמר ה' לכם לב לשכוח, כי אם לדעת. ועינים
לדמוז בהם כי אם לראות. ואזנים לאטום כי אם לשמוע,
ואתם שכחתם התורה שבלבבכם ודמזתם בעיניכם
וטמטמתם אזניכם בעת היום הזה]

לדברי ת"י הפסוק מתפרש שלא נתן ה' לכם לב בשביל
לשכוח אלא בשביל לדעת. והעיניים לא ניתנו בשביל לקרוץ
בהם לדבר עבירה, אלא בשביל לראות. ואזניים בשביל
לאטום אותן, אלא לציית.

וזה בדיוק התוכחה לישראל, שעשו את ההיפך מהיעוד
שלשמו ניתנו להם הלב והעיניים והאוזניים. והשתמשו
בכלים אלו לדבר עבירה, ועל ידי זה שכחו את התורה
שבליבם. (וכעין נוסח התפילה זכה שתיקן הח"א לאמרה בכניסת יוה"כ)

